

יצחק לאור

השוואה היא שלנו (של כל הלא-מוסלמים)

סוד הקסם של אושוויץ והשוואה כגילוי-מחדש של העבר האירופי המאוחד

”אני השתנית ביד-ושם”

נשיא צרפת, ניקולא סרקוזי

”אני נולדתי בפאריס, אבל אני בן למהגרים פולנים. אבי גורש מצרפת. הוריו גורשו ונרצחו באושוויץ. אבי חזר מאושוויץ לצרפת. הארץ הזאת ראויה לשנאה שלנו: מה שהיא עשתה להורי היה אלים הרבה יותר ממה שעשתה לאפריקאים. מה היא עשתה לאפריקאים? היא עשתה רק טוב. את אבא שלי היא העבירה גיהנום במשך חמש שנים. ומעולם לא חונכתי לשנאה. והיום, השנאה של שחורים אפילו יותר גדולה מאשר אצל הערבים.”

”הם לא מסכנים, הם מוסלמים”, אלן פינקלקראוט, מוסף ”הארץ”, 18.11.2005

ב-1 בנובמבר 2005, ששים שנה אחרי שנוסד האו”ם בידי המנצחים במלחמת העולם השנייה, החליטה העצרת הכללית לציין, החל מן ה-27 בינואר 2006, את יום שחרור אושוויץ כיום זיכרון כלל עולמי. קדמו לאו”ם בריטניה ואיטליה, שאימצו את ההחלטה הגרמנית מ-1996 להפוך את היום הזה ליום השואה שלהן, לאו דווקא ליהודיהן, לאו דווקא לזכר אשמתן שלהן, אלא בכלל, יום השואה לזכר השמדת היהודים בידי הגרמנים.

החברות באו”ם הן מדינות משוחררות מעברן הקולוניאלי; אוכלוסייהן הם בנים וצאצאים לעמים שחוו ג'נוסיידים ממשיים, באפריקה, באסיה, באמריקה הלטינית. נכון, לכאורה אין שום סיבה לכך שזכר השואה יפגע בזכר מיליוני האפריקאים או האינדיאנים אשר נטבחו בידי כובשי היבשות מן המערב הנאור. ובכל זאת, עובדה היא שאין יום בין-לאומי, שכל בני התרבויות צריכים

ללמוד ולשמוע נאומים אודותיו, לציון ההשמדה של האינדיאנים או לציון סחר העבדים המאורגן; אין יום בין-לאומי למה שהרשה לעצמו האדם הלבן לעולל לאנשים ממוצא גזעי שונה: ילידי אמריקה, הודים, אפריקאים. יום בין-לאומי כזה יש רק לזכר שואת יהודי אירופה.

ואולם, כאן אני מבקש לדון בשגיאה רווחת ודי לא נעימה: לעם היהודי ואפילו למדינת ישראל אין כמעט קשר להתקף זה של "פילושמיות חדשה", אותה פרו-ישראליות, אותו עיסוק בלתי נלאה בפשעי העבר של הנאצים ועוזריהם שהתרבות הרשמית של אירופה המערבית כיום – מלאה בה. יש להניח לחדווה הטלוויזיונית אצלנו, הניזונה מדי פעם מחוקרים לא כל-כך מבריקים, כמו דינה פורת, או אותו פילוסוף, יוחנן יקירה, כמו גם מומחים אחרים לענייני אנטישמיות ושואה. אלה באמת אינם יורדים לעומק המשבר האירופי שהשואה וזכרה ממלאים עכשיו בו תפקיד. חשוב יותר לשים לב לכך: שאלות רבות אינן נשאלות באירופה על העבר הזה, לבד מעצם הפשעים נגד העם היהודי, והסיפור הרווח עוקף את השאלות הללו כדי לא להסתבך במחלוקות פוליטיות. ממש משום כך ירד מעל הפרק, לפחות בחלק מן הארצות הללו, הדיון הפוליטי בכמה שאלות, כמו איזה חלקים של הקהילה הפוליטית שיתפו פעולה עם הנאצים, מתי גויסו בעלי העבר הפאשיסטי, או הקוויזלינגי, למנגנון המדינה המחודשת אחרי המלחמה, מי היה אחראי, מיד אחרי המלחמה, לשחזור העבר (זה העבר שמשום-מה נחשף "רק עתה"), איזה מקום תפסה השואה בתרבות של "אחרי-המלחמה", כלומר עד ראשית שנות התשעים, לעומת המקום שהיא תופסת עכשיו, מדוע השתנתה התמונה באופן כל-כך קיצוני רק בשנות התשעים, וחשוב מכל לצייץ בהקשר הזה של השאלות אשר אינן נשאלות: "שאלות גרמניות" נידונות עוד פחות משנידונות שאלות אלו באירופה כולה, ועיקרן של התשובות יכול להתמצות בשאלה שדווקא בישראל נהגו להתעלם ממנה: מאילו יסודות פוליטיים נבנתה המדינה המערב גרמנית של אחרי המלחמה, זו המדינה שקיבלה לפני כל מחילה ממדינת ישראל הרשמית?

מכל מקום, קל מדי לראות את תרבות הזיכרון הזאת של אירופה כהכרה בין-לאומית מאוחרת בעוול, מין תהליך ה"אורך זמן", חלק מצדק היסטורי ש"לקח לו זמן להתגשם", ועכשיו "סוף סוף מכירים בו", מין תשובה נאותה למשמידים בזמנם ולמכחישים בזמננו. קל מדי לערבב דיבור על "רגש אשמה קיבוצי" ועל "דור חדש", ולהתחמק מן השאלה כיצד צומח "רגש אשמה" דווקא אצל "הדור החדש", שאין לו דבר וחצי דבר עם הפשעים. קל לפזר דיבורים על "טראומה", או על "ידע קולקטיבי", או "פסיכולוגיה קולקטיבית". אוסף השוטים הגמורים באוניברסיטת תל אביב, בהשראתה של אניטה שפירא,

או דינה פורת, מסוגלים להפיק כל מיני ברושורות אקדמיות מהסוג הזה, ובכל זאת, אנחנו מבקשים להבהיר בעיות שאין להן תשובה פשוטה כל-כך כמו "תודעה קולקטיבית", ועוד "פתאומית", או "מאוחרת".

על השאלה 'איך זה שפתאם'

השואה-כאוניברסל מופיעה עכשיו בתרבות המערבית כאילו היתה שם כסיפור, מאז התרחשה. אבל אפילו הוליווד, מספרת הסיפורים הגדולה בתבל, לא הזכירה את השואה במשך שנים רבות. מלחמת העולם יוצגה שם בעיקר באמצעות סרטי גבורה, בכמה גלים של אופנות משתנות – סרטי אהבה וגבורה, סרטי קרבות, סרטי מחנות שבויים, סרטי המלחמה באוקיאנוס השקט, אף הם בכמה גלים, וכמובן סדרות טלוויזיה קומיות (למן שנות השבעים). הסדרה ההוליוודית "שואה" (1979) היתה הראשונה שירשה במידה רבה את סרטי מלחמת העולם השנייה ואת סדרות הטלוויזיה אודותיה. ממש במקביל הוחלט על בניית מוזיאון השואה בווינגטון. איפה הסתתרה השואה במשך כל השנים הללו, שבהן היה הזיכרון נחלת חלקם של יהודים, של אנטי נאצים ושל קורבנות אחרים בלבד? השואה במערב, בעשרות השנים שאחרי המלחמה, נמצאה במקום שמנצחי מלחמת העולם הקצו לה עוד בזמן המלחמה – בשוליים. כך תיאר זאת ראול הילברג:

בשכיל ברית המועצות, בריטניה הגדולה וארצות הברית, הצלת היהודים לא היתה בעדיפות ראשונה. בין 1941 ל-1945 כל השלוש היו עסוקות במלחמה, ובכלל זה אבודותיהן והישגיהן בקרבות ובאזורי ההשפעה התואמים אחרי כניעת גרמניה... כל הטריטוריה שמעבר לקווי האויב נתפסה קודם כל כסבך של ייצור, תעבורה ואספקה. מעט מאוד מעבר לכך גירה את התעניינותן של בעלות הברית. רמות ההרג השונות באוכלוסיות המשועבדות לגרמניה ושותפותיה... הבדל כזה בין אינטרסים איפיון גם את פעילויות התעמולה של בעלות הברית. ברית המועצות העניקה יותר חשיפה פומבית לנועזות המוגבלת של הפרטיזנים המזוינים שלה שהטרידו את הגרמנים מעבר לקו החזית מאשר למוות ההמוני של שבויי המלחמה הסובייטים בשבי הגרמני. בעלות הברית המערביות התרגשו והרעיפו יותר אהדה על המחותרת הפולנית שהלמה לשווא בניסיון לשחרר את וארשה ב-1944, מאשר על המוני הגברים הפולנים שנורו כגומל או שגועו במחנות הריכוז.¹

בעלות הברית המערביות, "באופן בסיסי רצו לפנות עורף להתפתחות הזאת. הן לא רצו להתעסק בכך" (עמ' 253). והעיקר, "בתחילת 1944, דו"ח מפורט מאושוויץ, אשר הועבר בידי המחותרת הפולנית, הופץ במשרד השירותים האסטרטגיים, מיניסטרויון המלחמה והוועדה לפשעי מלחמה של האומות

המאוחדות. הוא נקבר בידי כל השלושה. " (עמ' 254). מדוע ?

בעלות הברית המערביות לא רצו שהמלחמה תיתפס אצל אוכלוסיותיהן כמאמץ להצלת היהודים. לא נשמע שום רמז שמשמטע ממנו כאילו חיילי בעלות הברית הם שכירי חרב של העניין היהודי. גם כך היה קשה למדי להסביר לכריטי או לאמריקאי מדוע נלחמים באירופה. עם כל הדגש על "עולם אחד" או על התוכחה כי שום אדם איננו אי כודד, הבריטי הממוצע היה מודע להיותו שרוי על אי, אי שנמצא בסכנה, גם אם למשך תקופה קצרה ב-1940. האמריקאי, על אי גדול בהרבה, נמצא מעבר לאוקיאנוס. בהתאם לכך, לחמו בריטניה וארצות הברית בזהירות, מלחמה מבוקרת, צמצמו את אבידותיהם ופישטו את מלותיהם. כזו היתה עמדתם ושחרור כלשהו של יהודים יכול היה להיות רק תוצר-לוואי של ניצחון. (עמ' 255)

העניינים הללו ידועים. עסקו בהם אצלנו זמן רב, גם בשיח ציבורי. העיקר בשבילי לצורך הדברים הללו: השיח הציבורי אצלנו, ואולי גם אצל יהודים מחוץ לישראל, לא תאם את השיח המערבי, שהדחיק (ומדחיק גם עתה) את השאלות הנוקבות על היחס לפליטים היהודים לפני המלחמה, במשך המלחמה, על המירגון (marginalization) של ההשמדה, והאדישות לפליטים אחרי המלחמה. מה שמטריד באופן בו התמזגה הגרסה הישראלית של השואה בתוך השיח של השואה במערב אינו טמון רק בגיוסה של השואה לטובת המדינה וצרכיה, אלא ההדחקה של השאלות המסובכות הללו, בהן מתגלה ארצות הברית, למשל, במלוא כיעורה דווקא ביחסה כלפי היהודים, לפני המלחמה ואחריה, לעומת ההיתר שהעניקה, למשל, להמוני פושעי מלחמה להגר לתחומיה.²

והנה, כאמור, השואה-כאוניברסל מופיעה עכשיו בתרבות המערבית כאילו היתה שם מאז התרחשה. היש הזה צומח כמעט מתוך אין, אבל למרות זאת הוא מתואר כמעין-רצף, כאילו סופר תמיד, כאילו אף פעם לא שתקו אודותיו. אין מודים בשבר, אין מודים בשינוי, אין מודים בכך ש'פתאום יש להם שואה שלנו', או 'פתאום יש לנו שואה'. זו, כמובן, טיבה של כל אידיאולוגיה – היא מסתירה את השברים לטובת רצף. מה שמטריד, מבחינתנו, כיהודים, הוא מחיקת המתח והזרות בין הרצף של הסיפור היהודי לבין האופן שבו מסופר עכשיו הסיפור כסיפור של רצף כלל-עולמי, המתחיל בעליית הנאציזם, נמשך עם המלחמה בנאציזם, ומסתיים בכינון הזיכרון לקורבנותיו (היהודים). מה שמטריד הוא הניסיון להסתיר חלקים מהשלם, לא רק ביחס ליהודים, אלא גם ביחס למשתפי הפעולה, ביחס לשיתוף הפעולה, ביחס לאופן שבו השתלב פתאם סיפור השואה באידיאולוגיה של המערב. מטריד פחות הוא הששון הישראלי ביחס למגמה זו. אצל חלקם מהחוגגים קשור העניין בקריירה

אקדמית פשוטה: מומחים לשואה מהאוניברסיטה הישראלית מתקבלים בשמחה אפילו כדי להטיף מוסר. חלק מהחוגגים פשוט חושבים שהעולם "יהיה עכשיו לצידנו". חלקם פשוט משתלבים בנוחות מסוימת בתוך האידיאולוגיה המערבית, כי זוהי התשוקה הישראלית בלאו הכי וכבר נשמעו אצלנו קולות לצייץ את יום השואה באותו יום שבו מציינים אותו עכשיו בעולם, כלומר יום שחרור אושוויץ.³

שואה באירופה מופיעה כתמונת התשליל לכל מה שאירופה הליברלית איננה עכשיו: השואה היא חלק מהדיקטטורה, חלק מאי הסובלנות, חלק מהשנאה לישראל. היא איננה מה שהאירופים יודעים על עצמם, אלא באמצעות ההפך מהם, השואה היא ההפך מאירופה, לא חלק מההיסטוריה אלא מעין סטייה.

אין דוגמה מובהקת יותר ל"מהפך זה" מהכרזתו של ניקולא סרקוזי, בינתיים כבר נשיא צרפת, בנאום קבלת המועמדות מטעם מפלגת הימין, ב-14 בינואר 2007: "אני השתניתי ביד ושם". למה הודיע סרקוזי על השינוי הזה רק לקראת הבחירות של 2007? מדוע היה זקוק בן הפליטים לשינוי הזה דווקא ביד ושם? למה קשורה ההכרזה הזאת להיותו שוטר מספר 1 של צרפת? מדוע היה זקוק לשואה דווקא הוא שהכריז כי המפגינים האפריקאים נגד אפלייתם הגזעית הם "חלאה"? מדוע נזקק לתיאור הזה אחרי שהחל במאבק נגד מהגרים ובעיקר נגד מוסלמים? האם לפני הכרזתו או לפני ביקורו ביד ושם לא היה אותו בן של מהגר יהודי מהונגריה ער למה שלמד רק בשנות התשעים, רק בביקור ביד ושם?

כלומר, למה דווקא עכשיו הופך הזיכרון למוקד חשוב כל-כך? מדוע לא אי-אז, כאשר הנאצים נוצחו וארגון האו"ם הוקם? איך זה שקודם היתה השואה רק אחד הייצוגים עליהם הוסכם בין המנצחים, ועכשיו הפכה לנציגתה הבלעדית של מלחמת העולם השנייה – ברפרטואר הקולנועי, הטלוויזיוני, בקלישאות של הפוליטיקאים, בתכניות הלימודים, אפילו בתיארוך הרשמי של מדינות?

ובכן, השואה והיהודים ממלאים חלק חשוב בבניית הזהות האירופית החדשה בשנות "איחוד אירופה". זהו ההקשר הפוליטי והאידיאולוגי של אותה אוריינטציה חדשה, שלסיבותיה אין כל קשר לשואה או ל"רגש אשמה כלפי היהודים" (זה הרגש הנוצר באמצעות הפוליטיקה החדשה הזאת). מי שיסקור את הרפרטואר של הערוצים הטלוויזיוניים של אירופה (בתרבות הרשמית), או את הסרטים המופקים שם במימון ציבורי, או את הרפרטואר הספרותי העוסק במלחמת העולם השנייה, יגלה כי "אושוויץ היא להיט". באותה חריצות שבה התנכר הסובייקט האירופי ליהודי כזר "שאינו נראה

כמונו", הוא יכול עכשיו לאהוב אותו, קודם כל משום שהוא כבר "נראה כמונו", ושנית משום שכבר "איננו בינינו".

לא היתה שנת אפס

גרמניה בחרה את האתר האפל ביותר של עברה ותרמה אותו לבנייתה של הזוהר האירופית החדשה המסתכמת עכשיו כך: אנחנו אירופים, יש לנו עבר נורא, אושוויץ, וה'אחר' שלנו הוא היהודי. זו התנועה הנרטיבית של השנים האחרונות. גרמניה חשובה לתיאורו של יום השואה הזה, שהפך ליום זיכרון בין לאומי, לא משום שהיתה ראשונה בהחלטה, אלא משום שכאן בולטת עוד יותר השיכחה הנלווית לזיכרון; בולט עוד יותר טיבו המזוויע של הזיכרון, הכרוך בהשכחה. גרמניה לא בחרה ביום עלותו של היטלר לשלטון כיום זיכרון רשמי, אף לא ביום קבלת חוקי הגזע נגד היהודים, היא אינה מציינת באופן רשמי את "ליל הבדולח", שהיה מעין יום זיכרון בשנים שקדמו לאיחוד גרמניה, והיא אינה מזכירה את יום הפלישה לפולין כיום תחילתה של מלחמת העולם השנייה; גם ועידת ואנזה איננה ראויה ליום זיכרון, והיא אף איננה מציינת את יום הכניעה של הרייך השלישי ב-8 במאי, או ב-9 למאי. מדוע אם כן בחרה גרמניה לציין דווקא את יום השחרור של אושוויץ כיום השואה שלה? רק בגלל קיצוניות הברבריות שהתגלמה באושוויץ? נניח. אבל אפילו כך הדבר, האם הזוועה של אושוויץ מזכירה הכל, או מכסה גם חלק? בעיקר בולט התאריך הזה על רקע נטישתו של ה-9 בנובמבר כיום זיכרון מורכב, שכיסה על כל מיני מחלוקות מן העבר.⁴

אין אפשרות לנתק את הבורות המשונה ביחס לעבר, המאפיינת דורות של גרמנים צעירים, מן המדינה החדשה שכתבה את תולדות עצמה. הנה כך מתאר ויליאם היצ'קוק את השלב החשוב להבנת היעלמותה של ההיסטוריה:

לאחר חקירה נרחבת, תוך שימוש בשאלונים, הכריזו שלטונות הכיבוש של ארצות הברית, כי כשלושה מיליון גרמנים מיועדים לננישה על פעולותיהם בזמן המלחמה. מרביתם החזיקו במשרות של השפעה בכלכלה, בממשל, בבתי הספר ובאוניברסיטאות, ובקרב המקצועות החופשיים. באוגוסט 1946 העניק גנרל קליי חנינה לכל מי שנולד לאחר 1 בינואר 1919, בנימוק שהדור הצעיר יותר היה נוח להתרשם, ולפיכך אחריותו למעשה הנאצים נופלת מזו של הבוגרים יותר. בדצמבר 1946 הוכרזה חנינה נוספת, שטיהרה את בעלי ההכנסות הנמוכות, בנימוק שהם לא יכלו להפיק תועלת כלשהי מהמדיניות הכלכלית הגולנית של הנאצים. אך אף על פי כן נותרו כשני מיליון גרמנים שהיה צורך להעמידם לדין על פעילותם בתקופת המלחמה. ביוני 1946 העבירו שלטונות הכיבוש האמריקניים את האחריות לדה-נאציפיקציה לידי

מערכת המשפט הגרמנית – צעד מעורר מחלוקת, אך יוחסה לו חשיבות בטיפול הממשל העצמי הגרמני. ועם זה, הישגי הדה-נאציפיקציה של גרמניה לא היו גדולים: מכלל שני מיליון החשודים, רק מיליון הובאו לדין, ומאלה רק 1,549 נמצאו כמי שביצעו פשעים חמורים. מספר גדול בהרבה, כ-500,000, קיבלו קנסות או נשלחו למאסר לפרקי זמן קצרים.⁵

גרמניה המערבית לא החלה מ"שנת אפס". גם מערכת המשפט, שהיצ'קוק מזכיר דווקא כמין מפנה סמלי, היתה (כפי שגינטר גראס אמר לא פעם), מאוכלסת בהמוני משפטנים מן המנגנון הנאצי, ובעצם המערכת הזאת לא הורכבה אף פעם מאנטי-נאצים. הפסילה לשירות במנגנון המדינה החדשה על פי הקריטריון של חברות פעילה במפלגה הנאצית הפך להיות עניין פורמלי ומגוחך עוד בזמן הכיבוש האמריקאי. מינויו של האנס גלובקה למזכיר המדינה, בידי קונרד אדנאואר, והתעקשותו של אדנאואר להשאירו בתפקידו כמשך כל אותן שנים בהן בנה את גרמניה החדשה, כשהיא נטולת כל יד ע ל ג ב י ה ע ב ר , צריך להאיר את השנים ההן באור הנכון.⁶ כל מי שרוצה לחפש את אבני הנגף או את הסתירות בין הסיפור המערבי לסיפור היהודי צריך להתעכב על המקומות הזרים, המכאיבים, דוגמת גלובקה זה, שכן גוריון הורה לתובע במשפט אייכמן לא להזכירו, כי הוא היה חלק מ"גרמניה האחרת".

להוציא פיצול מבני של I. G. Farben, קונצרן הענק שהיה אחראי לייצור גז הציקלון B, פיצול שלא פירק את החברה ולא העניש את בעליה, כל החברות הכלכליות שפעלו בגרמניה הנאצית, כולל קונצרן קרופ, כולל Siemens, שהיו לה ידיים ורגליים במכונות המלחמה וההשמדה, כולל מו"לים שהשתתפו בתעמולה ההיטלריסטית, כולם המשיכו לפעול בגרמניה המערבית, והפכו לעמוד השדרה של החברה האזרחית. האליטה הכלכלית נשארה אותה אליטה. זו היתה המדינה, ידידת ישראל, שהעדיפה לא לעסוק כלל בעבר, שלא שילמה גמלאות לעריקים מהצבא הנאצי ולעומת זאת שילמה פנסיה למי ששירתו ב-SS. בדיוק משום כך, בשנות התשעים, הפך העבר להיות שואת היהודים בלא כל דיון על מה שאירע אחר כך, כלומר מיד אחרי 1945, כולל אלפי פנסיונרים של ה-SS, או תפקידו של גלובקה או I. G. Farben. העבר נגמר, הנאצים נעלמו – וחוזן מזה הכל נראה בסדר.⁷ במקרה הטוב תורגם העבר לחלק מנרטיב ליברלי מקיף: 'לפני 1945 היתה לנו דיקטטורה, עכשיו יש לנו דמוקרטיה' (סיפור כזה מכסה היטב גם את ההשוואה המובלעת או הגלויה בין הנאצים למזרח גרמניה, שחלק ממנהיגיה, נעים או לא נעים לשמוע לליברל הגרמני, ישבו בזמן המלחמה במחנות ריכוז או עונו במרתפי הגסטפו). התביעה, אי אז בשנות הששים והשבעים, מצד ארגוני שמאל, "לספר את

האמת על העבר", לא זכתה למענה של ממש מצד המדינה המערב גרמנית. המשפטים נגד נאצים לשעבר התנהלו בעצלתיים, בהבדלים גדולים בין מדינת מחוז למדינת מחוז. אבל זו היתה אותה גרמניה שאחר כך, למן שנות השמונים ואילך, התפשרה עם תובעי האמת על העבר, בהדרגה, כאשר השותפים המלאים לפשע החלו להסתלק מהזירה.

כל הסתירות הפנימיות הללו נעלמות עכשיו דווקא בזכות הפיכת הכל, כל העבר הנורא של גרמניה הנאצית, לשואת היהודים: קבלת האשמה הטוטאלית ("כולנו, כל הגרמנים, אשמים"), אי ההבחנה בין משתפי פעולה למתנגדים, הדיבור התכוף על "קורבנות", והעיקר אולי – הסירוב, הכמעט גורף, לקרוא רחובות ואתרים על שמם של גרמנים, אשר הוצאו להורג בידי הנאצים, גרמנים שהלכו למות כאנטי-נאצים, לא רק אנשי שמאל, אלא גם אנשים הגונים סתם. הסירוב הזה נעזר במלאכת הזיכרון הצדקנית ("כולנו אשמים") והוא קשור לאי היכולת לפתוח משהו מכל העבר הזה, העבר של הנאציזם, או לחילופין משהו מהבנייה-מחדש של גרמניה אחרי הנאציזם – לדיון פוליטי. אי היכולת הזאת נזקקת לשואה, כסיפור המכסה על הכל.

המדינה הגרמנית של אחרי איחוד גרמניה, זו החשה "בטוחה באירופה המאוחדת", זו שהנהיגה את זכר השואה כזכר הנאציזם ואת זכר אושוויץ כזכר השואה, הדחיקה עוד יותר את האופן שבו התארגן זיכרון העבר. במלחמת העולם השנייה נהרגו 8.6 מיליון חיילים סובייטים. יתר 16.9 המיליונים ששכלה ברית המועצות היו אזרחים, רובם הגדול מאוקראינה ובלרוס, חלק גדול מהם היו יהודים – אלה בני עמנו שנרצח, הנזכרים בתוך המספר הבלתי נתפס, ששת המיליונים. ובכל זאת מה על האחרים? מי יזכור אותם? מי בגרמניה יזכור אותם? האם הם נבלעים ביום השחרור של אושוויץ? כן, אושוויץ היא מעתה הזיכרון. הכל נבלע בה. הלא יהודים שנרצחו במיליונים, העבר הגרמני המסובך, שיש לו תיאור פוליטי – מי היו אנטי נאצים, מי היו נאצים, מי היו פרו נאצים. כל זה נבלע עכשיו באותה התעטפות באבל היומימי על העבר המרושע.

מה נזכר/נשכח

ובכן, מדוע הכריזה גרמניה על יום זיכרון לשואה רק ב-1996 ולא לפני כן? מדוע לא קבעה יום זיכרון גרמני לכל פשעי הנאצים? מדוע בחרה באושוויץ, "אי שם במזרח", ולא בברגן בלזן, או דכאו, או בוכנוואלד, למשל, כולם על אדמת גרמניה, ככולם נרצחו בני אדם ויהודים ומתנגדי משטר? רק בגלל היקף הזוועה של אושוויץ? או שמא יש משהו נוסף באותה סימבוליזציה של

אשוויץ? וגם אם אשוויץ הוא המיצוי של הזוועות במאה העשרים, כמו שעכשיו נוהגים לומר, וגם אם כל הזוועה הגרמנית התגלמה בה, כלום אין ריחוקו של האתר הזה מסייע לעשות בעצם את מה שהנאצים עשו – להרחיק את הזוועה "לשם" אל מחוץ ל"היימאט"?

ואפשר להוסיף ולשאול אם נכון היה שהאנדרטה הגרמנית הגדולה ביותר לזכר מלחמת העולם השנייה, זו שנחנכה ב־2004 בברלין, תזכיר רק את השואה, או שמא חשוב שהגרמנים יזכרו בדרך מכובדת ופרופורציונאלית גם את עשרות המיליונים של הלא־יהודים אשר נהרגו במלחמה זו נגד אותו משטר. לא שאלה על צדק או על כמות האי־צדק יש כאן, ואפילו לא דיבור בשם הקורבנות האחרים, אלא שאלה על טיבו של הזיכרון הגרמני, האירופי, המערבי, זה המבחין משום מה בין חללי המלחמה התוקפנית של גרמניה לבין קרבנות מכונת ההשמדה.

כאן אפשר, כמובן, להוסיף שאלות בדבר סיורי פולין של ילדינו: האם היתה ממשלת ישראל מארגנת מסעות שכאלה לדכאו, או לברגן בלזן? האם היו הגרמנים מסכימים לקבל את האורחים הללו? האם התנגדות מצד הגרמנים לביקורים הללו – נניח, של שוכני הערים לצד המחנות – היתה מתקבלת? אפשר רק לנחש. הכבוד אצלנו לגרמנים גדול מהכבוד לפולנים, בלי שום קשר לסבלם של האחרונים במלחמה. וייאמר גם זאת, ההטות הללו של הנערים מרחיקות את השואה אל השוליים של אירופה, ל'אשוויץ', אי שם במזרח אירופה ובעיקר מרחיקות אותה מההיסטוריה של השואה, היסטוריה מערב אירופית בעיקרה.

צלו של מוסוליני

זמן קצר לפני הפלישה האנגלו־אמריקאית לעיראק, הגן ראש ממשלת איטליה סילביו ברלוסקוני, בראיון עיתונאי, על תמיכתו במלחמה, חרף ההתנגדות העצומה באיטליה. לצורך הגנה על מדיניותו, השתמש אז בהבחנה מוסרית בין מוסוליני לסדאם חוסיין. מוסוליני – אמר ראש ממשלת איטליה דאז – לא היה רוצח, ואילו סדאם רוצח (ולכן יש הצדקה להפצצות, לפלישה וכו').⁸ בעקבות התבטאותו פרצה כמובן שערוריה, וראש הממשלה נחפז להתנצל על איולתו. לפני מי התנצל? לפני הקהילה היהודית של איטליה. ובצדק. אחרי ככלות־הכל, תחת המשטר של מוסוליני לא רק נחקקו חוקי גזע מפלים נגד היהודים, אלא שיהודים נרצחו בשל יהדותם. ואולם, ההתנצלות של ברלוסקוני העידה משהו על מלחמת הזיכרון בקהילה הפוליטית והתרבותית של האיטלקים. בג'סטה פוליטית אחת, מודעת היטב, נמחקו המוני איטלקים, אשר

עונו ונרצחו במלחמה נגד הפאשיזם ואשר מתו בבתי הכלא הפאשיסטיים. ברלוסקוני התעלם מזוועות הרפובליקה של סאלו, אותה הקימו במשותף אנשיו הנסוגים של מוסוליני והנאצים הגרמנים, ובעיקר התעלם מהפלישה של איטליה לאתיופיה ב־1935, ומטבח המוני האתיופים בגז.

מאז ראשית שנות התשעים, מאז התמוטט הסדר אחרי מלחמת העולם (dopo-guerra, מושג מפתח בתרבות איטליה), פשט את הרגל ארגון האירועים כמו שהקהילה הפוליטית באיטליה בנתה אותו מאז תום מלחמת העולם השנייה. גם כאן, למרות ההבדלים העצומים בין גרמניה לאיטליה, סולקו הקונפליקטים של העבר בעזרת "זכר השואה", המכסה על הזיכרון החי של איטליה, זו איטליה שנקרעה בין קומוניסטים לקתולים, איטליה שהקולנוע הצעיר שלה פתח תקופה בקולנוע המודרניסטי בסרט של רוסליני על המאבק נגד הכיבוש הגרמני, "רומא עיר פרוזת", זו איטליה שבשנות השבעים לוקינו ויסקונטי יצר בה את "הארורים", לינה ורטמולר – את "שוער הלילה" ופייר פאולו פאזוליני – את "דיר תזירים" ואחר כך את "סאלו – מאה הימים של סדום" (כולם התחקו אחר פשר ההוויה הנאצית). כאן לא היה מחסור במידע על האמת וגם לא על מידת שיתוף הפעולה של איטלקים עם הגרמנים. גם העניין היהודי לא קרפח ולא הודחק. הרי באיטליה זו כתבו על מוראות השואה הסופרים היהודים ג'ורג'ו באסאני ("הגן של פינצי קונטיני") וכמובן פרימו לוי. איטליה זו, לא היו לה "בעיות רגשיות", או "רגשי אשמה", כדרך שמסבירים תמיד תנודות פוליטיות ואידיאולוגיות באמצעות פסיכולוגיה המונית. לא היו לה "בעיות רגשיות" להיות פרו־פלסטינית – לא לשלטון הקתולי שניהל מערכת עסקים עניפה עם ארצות ערב, ולא לקומוניסטים שתמכו בעניין הפלסטיני נגד הכיבוש. ואולם, מאז תחילת שנות התשעים, איטליה זו לא רק שהפכה ל"פרו ישראלית" ולחובבת ספרות עברית מתורגמת, אלא אף נטלה את מלחמת העולם השנייה, אבן יסוד בתרבותה־שלה, ותירגמה אותה ל"שואה". (האם להקשר הזה לא צריך להוסיף את המינוי לתפקיד סגן ראש הממשלה של ג'אנפראנקו פיני, מנהיג התנועה הפאשיסטית, שראתה בעצמה ממשיכת דרכו של מוסוליני, אשר ביקר כבר כרוך כבוד בישראל?).

הזירה הפוליטית שבה התרחש השינוי הזה, שבה הפכה השואה לאופק של "הטוב והרע", היתה זירה של סדר פוליטי חדש. העולם הפוליטי של "אחרי־המלחמה" – היריבויות בין הקומוניסטים האירופיים לסוציאל דמוקרטים, היריבות בין השמאל למרכז הדמו־נוצרי – כל היריבויות הללו שקעו. עם איחוד אירופה, עם נפילת הקומוניזם, עם הטרנספורמציה הגמורה

של כלכלת אירופה והמערב, עם הסתלקותה מן האופק של אופציה סוציאליסטית, נולד סדר יום חדש, רדוקטיבי, א-פוליטי.

עד תחילת שנות התשעים היה לכל צד במערכת הפוליטית 'רע' משל עצמו (אצל השמאל היה זה הקפיטליזם בן-זמנו, אצל הימין-מרכז – הקומוניזם בן-זמנו). עכשיו יש רע-מוסרי משותף – השואה. אבל הרע הישן נלקח מן ההווה. השואה היא רוע שנגמר, שאינו מתרחש עוד בהווה. "יתרונו" הוא שאין הוא שנוי במחלוקת. הכל מסכימים שאסור (היה) לרצוח את העם היהודי. ההיסטוריה נידונה, עם כינונו של הסדר העולמי החדש, לא רק לדה-פוליטיזציה אלא גם למיתוזציה.

וכל זה אינו מתרחש בתוך ואקום. האיבה למהגרים מן העולם הלא מערבי, ההיסטוריה נוכח "אובדן הזהות האירופית" כתגובה לגלי המהגרים מארצות הרעב באפריקה ובאסיה, ואחר כך ההיסטוריה של "הפחד מן האסלאם הפוליטי", זה המקום שבו משתרבת השנאה לאִחֵר הקונקרטי, הממשי. על רקע זה של קסנופוביה אירופית, זקוקה אירופה גם ל"מאבק" נגד "האנטישמיות חדשה", כדי להילחם בה, כדי לשכפל את ה"עבר", כדי להתעסק בסובלנות כלפי "האִחֵר", ולמחוק את האִחֵר, באמצעות השנאה ל"פונדמנטליזם המוסלמי", ובעיקר באמצעות הזיהוי ההולך וגובר של הביקורת נגד ישראל והציונות כ"אנטישמיות חדשה".

העסקה הפאוסטית

בתוך ההקשר הזה, ישראל היתה למולדתם של ניצולי השואה, ומי שקורא תיגר על ישראל מצטרף לסוכני השמדתו של העם היהודי. בישראל כתב על כך אפילו ראש חוג לפילוסופיה בירושלים, מתוך בורות גמורה היאה לפרופסור היודע הכל על דבר אחד ושום דבר על דברים אחרים. נכון שחלק גדול מן הישראלים מתביישים עדיין לערוך השוואות כאלה, בין התנגדות לישראל והכחשת השואה, אבל זו הרטוריקה ההולכת ומתגבשת של התעמולה הישראלית. כאשר דיבר בן גוריון, אחרי טבח קיביה, על השואה, נראה כאילו איש בעולם לא לקח את הרטוריקה הזאת ברצינות, לבד מן הישראלים עצמם. אבל זהו הרציונל העובד בבסיס הפרו-ישראליות הגואה של האירופים, וגם כאן משמש הייצוג הזה פתרון לבעיות פוליטיות אירופיות בהווה. אני מבקש להתמקד בזירה הגרמנית, דווקא משום שכאן רווח הפירוש הפסיכולוגי ("רגש אשמה") ל"אי היכולת לבקר את ישראל", כאילו הפירוש הפסיכולוגי אין לו הקשר פוליטי קונקרטי יותר.

בשבת, ה־11.9.2004, התפרסמה בעמוד הראשי של הטבלואיד הברלינאי "ברלינר צייטונג" הכותרת: "ישו בברלין! ועוד טיפים לסוף השבוע". כותרת הגג בעמודים הפנימיים, שנדפסה כמובן לפני האירוע, ידעה לדווח בלשון הווה: "יותר מ־50,000 נוצרים מתפללים היום בשער ברנדנבורג." מתחת לכותרת (בת תשעת הטורים) התנוססה תמונת ארכיון צבעונית גדולה (ברוחב ארבעה טורים), ובה נראו המונים כשהם מנופפים ידיים, מתלהבים; והעיקר, במרכז, במונטאז' גס, התנוססו שני דגלים: דגל גרמניה ועליו הכתובת "ישו כאן", ולידו, גדול יותר, מתוח יותר, דגל ישראל, כחול לבן. הכיתוב מתחת לתמונה אמר: "נוצרים מתאחדים בתפילה. היום באים ליום־ישו, לברלין, 50,000 מאמינים, להתפלל לשלום בעולם כולו."

הדגל הישראלי מגוחך במונטאז', לא רק משום שדגל ישראל, בספטמבר 2004, איננו "דגל הכמיהה לשלום", אלא משום שהוא סימפטומטי למשהו אחר: התקשורת הגרמנית, כולל הצהובונים, שלא לדבר על רשת שפרינגר (רשת העיתונות ששיקפה טוב מכל את מערב גרמניה החדשה, זו שישראל טיהרה לה את שרץ העבר), אינה מרשה לעצמה לחשוב על "גרמניה" בלי לחפש את הביטוח ההומני של "האחר". מה נוח יותר לסוחרי התרבות הגרמנית, במחלצות של נוצרים טובים, או דווקא לליברלים, ירוקים וסוציאלי־דמוקרטים, מה נוח יותר, ב־11.9, ובעיר שחיים בה יותר מוסלמים כמעט מכל עיר אחרת באירופה, ומשתוללת בה תעמולה ניאון נאצית נגד המוסלמים, מה נוח בה יותר מן "האחרות היהודית", כלומר הישראלית, ודווקא לקראת כנס נוצרי? בצעד גראפי פשוט, גס, שחזר על עצמו גם במקומות מתוחכמים יותר, הפך הדגל הישראלי, כמו רחוב יצחק רבין, או רחוב בן גוריון, או כל סרט ישראלי, למוקד של עיסוק ב"זהות הגרמנית".

הישראלי החדש הוא רק פן אחד של הצריכה התאוונית הזאת של "אחר מדומה". גרמניה מלאה בגרסאות שונות של פולקלור יהודי (אשכנזי). תערוכות בה מוקדשות לדמויות של יהודים אורתודוקסים. ברלין מוצפת במופעי כלייזמרים ו"חסידות". אפילו ברחוב קאנט המהודר נפתחה, בין מסעדות יוקרה אחרות, "כשריה", לא לאוכלי כשר. אוכל כשר יש רק בבית הכנסת היהודי. ה"כשריה" מיועדת למי ש"בא לו" לאכול כשר בתור בילוי אצל "האחר". הגרמנים שונים בכך מאירופים אחרים, כמובן. הם שטופים באיזו פילושמיות מביכה. ואולם, מה שמשותף לכל המערב־אירופים הוא העיסוק הקדחתני הזה בתחומי ה"זהות". הגל לימד אותנו (ובעקבותיו ניסח זאת לאקאן) כי הסובייקט זקוק ל"אחר", עוד לפני שהוא מתודע אליו. האלימות נגד האחר נחבאת מאחורי ההתמכרות ל"אחר" הדמיוני. זה הרקע לאינפלציה של הזיכרון בספרות, בטלוויזיה, בקולנוע, רחוק מאוד מהזיכרון

הממשי, מהקורבנות החיים, מבניהם ובנותיהם החיים את השבר. הזיווג בין התליין לקורבן באמצעות "דור הבנים", שלא אחראי לשום דבר ואין לו אלא אובייקטיבציה של העבר כעניין מרוחק, "משותף לכולנו". מי מייצג את העבר שם באירופה? ובכן, מאז הסכם השילומים עם ממשלת מערב גרמניה, הישראלים הם נציגי העם היהודי, עוד בטרם העזה מדינה כלשהי בעולם להכיר בייצוגיות הזאת. זה היטיב עם גרמניה. קשה לחשוב על לשון "אנחנו" בתחומיה הממוסדים של המדינה הגרמנית בלי איזו מריחה על יהודים ושואה – מוזיאון, תערוכה, "שבוע ישראלי", תקציבים, קצת דיבור על שלום בין ישראל לפלשתינאים, ושום דבר עם מחויבות פוליטית של ממש. אפילו עיתון הירוקים, ה-TAZ, השריד האחרון של השמאל המערב-גרמני, אינו שונה בהרבה מהבחינה הזאת.

עכשיו, כשגרמניה מאוחדת והיא מצוידת בעבר משלה, בשואה, אחרי שבמשך שנים היה עברה לוט בערפל, מגיע התפקיד "שלנו": להעניק דימוי למה שהלשון והמושגים בתוך התרבות הרשמית הגרמנית עדיין אינם מסוגלים לעשות: העבר הנאצי. מה טוב מדבריו של קניוק באוזני הגרמנים, בעניין הסבא שלו, או הנאום של עמוס עוז על האמא של חתנו. הגרמנים מתים על זה בדיוק מפני שאין כאן שום שאלה ביחס להווה. העסקה נחתמה: אתם לא מחווים את דעתכם על האפרטהייד בשטחים הכבושים, או על חוקי האזרחות שלנו, ואנחנו לא נזכיר לכם אפילו את הכסף הקטן שמנעתם מהצוענים. על הקואליציה של שנאת האסלאם איננו מדברים, להפך, גם אנחנו נצטרף למקהלה הליברלית "יש אסלאם טוב, ויש אסלאם רע", ובלבד שלא נניח לשיח של "האסלאם" לרדת מסדר היום. מעל לאיבה לאסלאם ולשתיקת הישראלים (החילונים), מהבהב מה שאינו נאמר: על המוסלמים להיות מודרניים, כמו היהודים, להיראות "כמו בן אדם", כלומר כמו אירופי. זוהי הסכמה שבשתיקה, בדיעבד, לתביעה הגרמנית, האירופית, המערבית, גם מן היהודים. תפוצת השנאה לאסלאם בימין הגרמני ובמרכז הקתולי איננה דורשת דוגמאות. אבל המהירות שבה אצים-רצים אינטלקטואלים של השמאל להציע למוסלמים "להתבולל", בלי לרעוד אפילו, בלי לחשוב על גזיזת הפיאות של סבינו, בלי לחשוב על שנאת הזר של דור הורינו, המהירות הזאת, בשם הנאורות, איננה מנותקת מהתפקיד "שלנו".

למה אושוויץ

כאן צריך לשוב לאחור ולראות את הקשר "אושוויץ" של העמדה הנאורה הזאת. למשל, אי אפשר להסביר איך הגורמים הכי מתקדמים בבונדסטאג

הצביעו נגד מתן פיצויים לקורבנות השואה הצוענית (תוך שתיקה גמורה של עסקני השואה אצלנו) – בלי להבין איזה תפקיד ממלא הכחול-לבן בגאווה המחודשת של השחור-זהוב-אדום. העיסוק הגרמני בזהות הקיבוצית באמצעי התקשורת, בתרבות הממוסדת, זקוק ל"יחס הומני לאחר", ואין "אחר" נוח יותר מה"אחר" שאינו קיים כבר, שנשרף, שבמקומו מדברים "יורשיו ההיסטוריים". זה המקום שה-blackout הגרמני ביחס לעבר, זה שניסיתי לעמוד על מאפייניו, פוגש ברדוקציה שלו, כפשרה בין מי שיודעים ולא רוצים לפרט למי שלא יודעים ומוכנים להצטמצם. כאן נכנסת לדיון האיבה הממשית ל"לא-אירופים", כלומר מי שאינם שייכים ל"מורשת", ל"היסטוריה", לתרבות הנוצרית, האיבה למוסלמים, האיבה למהגרים, זו האיבה הרווחת באירופה. המקום המזוויע ביותר, מבחינה יהודית לפחות, הוא המקום שבו נוצר הקשר בין "זכר השואה" לשנאה הממשית לאחר הלא-מערבי. היהודים, בתוך העסקה הזאת, אם הם ישראלים, או "מודרנים" (כלומר לא חרדים ולא מזרחים) מתקבלים עכשיו בלב שלם לתוך המועדון האקסלוסיבי של המערב. תיקון טעות. "אוופס, אתם דווקא בסדר. לפחות עכשיו."

ההיסטוריה החוזרת על עצמה היא פארכה, כתב מארקס, ואכן הפארכה של האנטישמיות האירופית היא זו המתגלמת אצל "הפילוסופים החדשים" בצרפת. כך אמר על מהומות הסתיו האחרון הפילוסוף פינקלקראוט, בראיון שנתן לעיתונאים דרור משעני ואודליה סמוטרייז במוסף "הארץ": "הן מכוונות נגד צרפת כמעצמה קולוניאלית לשעבר, נגד צרפת כארץ אירופית. נגד צרפת עם המסורת הנוצרית או היהודי-נוצרית שלה". ועוד אמר הפילוסוף על המסורת היהודי-נוצרית (איפה אושוויץ במסורת הזאת?):

מפתה לומר לעצמך שבצרפת אתה מוזנח, ו'תנו לי, תנו לי'. זה לא עבד ככה לאף אחד. זה לא יכול לעבוד... בצרפת, במקום להילחם בשיח שלו [של האפריקאי], דווקא עושים את מה שהוא מבקש: משנים את הוראת ההיסטוריה הקולוניאלית וההיסטוריה של העבדות בבתי הספר. מלמדים שם כיום את ההיסטוריה הקולוניאלית כהיסטוריה שלילית בלבד. אנחנו לא מלמדים יותר שהפרויקט הקולוניאלי ביקש גם לחנך, להביא את התרבות לפראים. מדברים רק על ניסיון לניצול, לשליטה ולביזה... אם שמים את השואה ואת העבדות על מישור אחד, אז מוכרחים לשקר. כי זו לא היתה שואה. וזה לא היה פשע נגד האנושות, מכיוון שזה לא היה רק פשע. זה היה משהו אמביוולנטי... למעשה, הייחוד של המערב בכל מה שקשור לעבדות הוא דווקא ביטולה. ביטול העבדות הוא עניין אירופאי ואמריקאי.

כאן, בדיוק כאן, גם אצל פילוסופים אחרים, ואצל פוליטיקאים ועיתונאים, ממלאת השואה את התפקיד שלה, בלי שום קשר לקורבנותיה ולזכרם. יהדותו

של פינקלקראוט כמעט טריוויאלית למה שהוא אומר. הוא יכול להוסיף, לחרפתנו כיהודים, כפרקליטי השטן, את הביוגרפיה של הוריו, אבל עיקרו של הטקסט הזה הוא נואו שמרני, מתלהם בדיוק במקומות שבהם האדונים, במשבר הכלכלי הנוכחי בעולם, זקוקים לשואה כדי לייצג את הרע. משום שהשואה היתה והסתיימה; תחלואים אחרים טרם הסתיימו. בדיוק זה המקום שבו השואה כאוניברסל צריכה להכיל את קורבנות הקולוניאליזם והעבדות, קורבנות אשר לא רק שלא זכו לפיצוי, אלא אף לא להכרה. דווקא משום שהם יושבים בארצות שעדיין נחמסות, בשכונות שעדיין רעבות, תחת כיבוש או שליטה שלא הסתיימו מעולם. יתרון השואה, בלי קשר אלינו, הוא בכך שהיא הסתיימה ואפשר לחגוג אותה כסיוט שחלף. פינקלקראוט מוסיף:

אני חושב שהרעיון הנדיב של 'המלחמה בגזענות' הופך לאט לאט לאידיאולוגיה שקרנית באופן מפלצתי. והאנטי־גזענות תהיה עבור המאה ה-21 מה שהקומוניזם היה עבור המאה ה-20. מקור לאלומות. היום יהודים מותקפים בשם שיח אנטי־גזעני: גדר ההפרדה, 'הציונות היא גזענות'. אותו דבר בצרפת. צריך להיזהר מהאידיאולוגיה של 'האנטי־גזענות'.

שנה לפני פרסום הראיון השערורייתי הזה פירסמה הוצאת "שלם" מסה מאת פינקלקראוט ששמה "בשם האחר". כותרת המשנה שלה היתה: "הרהורים על האנטישמיות שבפתח" (במקור התפרסמה המסה ב-2003). במסה זו, בין היתר, נדרש פינקלקראוט לשאלה "מדוע אושוויץ?"

בזיכרון אושוויץ לא חל כל כרסום עם חלוף הזמן; נהפוך הוא, הוא נצרב. ההתרחשות הנושאת את השם הזה, כתב פרנסואה פירה, "תפסה מקום בולט יותר ויותר כבן הלוויה השלילי של המצפון הדמוקרטי, כהתגלמות הרוע, מיצוי השלילה". מדוע דווקא השואה מדוע אושוויץ ולא כל מעשי הטבח האחרים שהונעו מכוחה של אידיאולוגיה, מדוע לא מפעלי שטנה אחרים?⁹

במקום הזה צריך היה כמובן לבוא דיון נרחב במקומה של המטאפורה "נצרב", במקום האידיאליזם הקלוש של "בן הלוויה השלילי של המצפון הדמוקרטי". מי שלא הבין לאן חותר פינקלקראוט בחסות הרחמים העצמיים שלו, לא הבין את מה שהוצאת שלם הימנית קראה בו: מצד אחד עומדת דמוקרטיה מערבית על עברה האחד (אושוויץ על פרשנותו המגבילה), ומצד אחר ממשיכי דרכה של אושוויץ, כלומר כל הלא־דמוקרטים בעולם של היום. הנה תשובתו של פינקלקראוט:

מדוע דווקא השואה, מדוע אושוויץ ולא כל מעשי הטבח האחרים שהונעו מכוחה של אידיאולוגיה, מדוע לא מפעלי שטנה אחרים? מפני שהאדם הדמוקרטי, איש זכויות האדם, הוא כל אדם באשר הוא אדם, הוא האדם הראשון אשר נקרה בדרך, אדם שאין כל רלוונטיות למוצאו או לעוגן החברתי, הלאומי, או הגזעי שלו [...] מסיבה זו דווקא, ולא רק מעצם הצטרפותה

למלחמה בנאציזם, הרשתה לעצמה אמריקה, שלא נפגעה כלל בהשוואה לאירופה החרבה, לבנות בלב בירתה מוזיאון לזכר השואה ולהפוך אותו לנקודת התייחסות לאומית. (עמ' 14-16)

חבל להשחית מלים. פינקלקראוט יודע כי יש בעיה באוניברסליזציה של השואה, והוא מבין כי המערב מעדיף שואה אחת על פני שואות אחרות, ואף על פי כן, הוא מבלבל את המוח ומסתיר את השאלה היחידה, אפילו לשיטתו: מדוע מאוחר כל-כך, מדוע דווקא מאוחר כל-כך? הנה כי כן, הפרויקט של מוזיאון השואה בווינגטון החל בסוף תקופת נשיאותו של קרט. כל השאלות ששאלנו במסה הזאת אינן זוכות לתשובה פשוטה אחת. מה שיש בגבבה של פינקלקראוט הוא ביסוס של נרטיב חדש, לפיו היהודים ועברם הם נייר הלקמוס היחיד של החירות האנושית. מה על הפלסטינים? מה על מיליוני קורבנותיה של ארצות הברית הדמוקרטית? הנה כך הוא אומר באותו עמוד: "אמריקה הדמוקרטית ואירופה הדמוקרטית שואבות ממפעל הנצחת השואה חיזוק לעקרונותיהן המשותפים." מכאן, כמובן, הדרך פתוחה להאשים ב"אנטישמיות חדשה" את מי שתוקפים את ישראל, או את ארה"ב, על הכחדת העם הפלסטיני. בל נטעה, לא מדובר באמת בזיכרון השואה, אלא בביצור אידיאולוגי חדש של הדרה. עכשיו אנחנו, היהודים, כבר בפנים. האחרים, הם יישארו בחוץ. ידידנו הטובים ביותר הם אנשי הימין, אלה המריחים כבר ריח של גירוש. פינקלקראוט, בן לניצולי אושוויץ, ייתן להם את ההכשר.

- 1 Raul Hilberg, *Perpetrators, Victims, Bystanders*, HarperCollins, 1992, p. 249.
- 2 ישראל הרשמית היתה מוכנה למלא פיה מים בכל פעם שהאינטרסים שלה דרשו זאת. הולנד הפררי-ישראלית שוחררה מחטא ההסגרה ההמונית של יהודים (האחוז הגבוה ביותר של יהודים שהוסגרו בארצות מערב אירופה) ונתפסה תמיד כ"ידידת ישראל".
- 3 מי שמבקש לעצמו את המקום הפוליטי שבו נפגשות שתי השואות, זו "שלנו" זו "שלהם", יכול למצוא אותן בתיביעה הנחרצת של מדינת ישראל ושל האליטה השלטת לקבל הכרה בין לאומית בהיות המדינה יורשת העם היהודי שנרצח – זהו אחד המאפיינים החדשים של הציונות, כאלה שהפכו להיות חלק מהאידיאולוגיה רק אחרי שמדינת ישראל ציוותה לנו את הירושה הזאת של המתים, לא של החיים (פאול צלאן איננו "שלנו", אלא משורר גרמני, משום שלא בא לכאן, אף שהציעו לו; מארק אדלמן איננו חלק מהסיפור, אף שהיה ממנהיגי גטו וארשה, משום שהתעקש לחיות בפולין. אבל ברוננו שולץ, שהיה רחוק מהיהדות, והיה סופר פולני, נרצח בידי הגרמנים בעיירתו, הוא "שלנו", רק משום שמת בשואה. חשוב כמובן מהפרדוקסים הללו של יהודים ניצולים חיים, המקלקלים את עמדת היורש, כמו שעדיף זרטל עסקה בו בהרחבה, חשוב מזה הוא הסכם השילומים שחתמה ישראל עם גרמניה המערבית בשנות החמישים. זוהי ראשיתה של המורשת הקדושה על פיה מדינת ישראל היא נציגת קרבנות השואה, לא נציגת ניצוליה. ואף על פי כן, תהום מפרידה בין "שתי השואות" הללו. את זה חשוב להדגיש.

- 4 כ-9 בנובמבר 1918 נכנעה גרמניה לאויבותיה במלחת העולם הראשונה, הקיסר וילהלם ה-2 ויתר על כתר, הסוציאליסט אַבְרָט התמנה כראש ממשלה, והסוציאליסט שיידמן הכריז על הקמת הרפובליקה, והיה לנשיאה. מדי שנה, ביום הזה, משך כל שנות הרפובליקה של ויימאר, עד נפילתה ב-1933, צוין כ-9 בנובמבר חגה של הרפובליקה. מחנה המתנגדים

הרחב – שמרנים, קתולים, ריאקציונרים – היה אחר כך למחנה התומכים בהיטלר, בתוך המפלגה הנאצית או מחוצה לה. אבל בדיוק מקרב המחנה הזה הוקמה אחרי 1945 המדינה המערב גרמנית, שהתנכרה ליום הרפובליקה ההוא, מאז, מן השנים האפופות עכשיו "אי סדר". מכל מקום, ב־1938, בלילה שבין ה־9 בנובמבר ל־10 בו, ביצעו הנאצים את מה שהם בעצמם כינו "ליל הבדולח". וכך, עד הפיכתו של יום שחרור אושוויץ ליום השואה הגרמני היה ה־10 לנובמבר, במקום יום הרפובליקה ה"שני במחלוקת", למעין יום זיכרון לשואה, לזכר הפוגרומים הראשונים על אדמת גרמניה הנאצית. זה לא היה יום רשמי, והוא צוין רק באזורים מסוימים, בכנסיות, בתכניות טלוויזיה ורדיו. באורח אירוני לגמרי התמוטטה החומה שהפרידה בין שני חלקי ברלין ב־9 בנובמבר 1989, ומובן שיום האיחוד לא מצוין בתאריך הזה. עד כדי כך גדול הפחד מן התאריך הזה, בגלל הרפובליקה ההיא, שלא התעכלה עד היום.

5 ויליאם היצ'קוק, "המאבק על אירופה", הוצאת עם עובד, 2006, עמ' 42.

6 עורך הדין גלובקה הכין ב־1933 את חוקי החירום שהעניקו להיטלר את הסמכויות השלט־וניות המוחלטות, ב־1935 השתתף בהכנת הטיוטות של חוקי נירנברג, וכתב את הפרשנות לחוקים הללו, לאחר שהתקבלו. מאוחר יותר הכין את החוק שכפה על כל יהודי גרמניה לשאת את השמות 'ישראל' ו'שרה', ולהפקיע את רכושם של הנשלחים למחנות הריכוז. במשך המלחמה סייע להיינריך הימלר לאכוף את החוקים הללו בשטחים הכבושים. משום שאף פעם לא היה חבר במפלגה הנאצית, הפך לדמות חשובה בפוליטיקה של המפלגה הדמו־נוצרית, שהקימה את מערב־גרמניה בעזרתם של פונקציונרים רבים מן הסוג הזה. ב־1953 מינה אותו קונרד אדנאואר למזכיר המדינה, ולמרות מחאה קולנית במערב־גרמניה, ועוד יותר מחוצה לה, התעקש הקנצלר, במקביל להידוק היחסים עם ישראל, להותירו בתפקידו הבכירים עד 1963, אז פרש, עשור לפני שמת.

7 עד כמה היתה חשובה למערב־גרמניה ההכרה בעבר הנקי של כל מי שלא נמנו עם המפלגה הנאצית וארגוניה, אפשר ללמוד מן הבחירה השחצנית בפון פאולס לשגריר הראשון של גרמניה במדינת ישראל. פון פאולס היה נכה מלחמה, קצין שאיבד בחזית המזרחית את ידו. גרמניה לא טרחה לשלוח לישראל דמות "סמלית" של אנטי נאצי. אדנאואר ידע מה הוא דורש מישראל "תמורת הכסף": לגיטימציה להווה וביטול הקשר שלו אל העבר.

8 הראיון התפרסם בכתב העת האנגלי *The Spectator* (11.9.2003).

9 אלן פינקלקראוט, "בשם האחר", הוצאת שלם, ירושלים, 2004, עמ' 15.